

Σύμφωνα με τό Νόμο 2121/1993, άπαγορεύεται αύστηρά ή καθ' οϊονδήποτε τρόπον άναπαραγωγή, φωτοτύπιση ή άντιγραφή όλοκλήρου ή τμήματος τής συγκεκριμένης αύτής έκδοσης καθώς και άνάρτηση μέρους ή όλου στό διαδίκτυο.

© Έκδόσεις Βιβλίων Βυζαντινής Μουσικής
“Ο ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΠΟΛΥΧΡΟΝΑΚΗΣ”
Έρασμία Ί. Πολυχρονάκη
Δημοκρατίας 69
72100 Άγιος Νικόλαος Κρήτης
Τηλ. 28410 - 23070
Fax: 28410 - 23066
www.byzantinemusicbooks.gr
E-mail: info@byzantinemusicbooks.gr

Ίανουάριος 2018

Τίτλος βιβλίου:

Βιβλιογραφία τής Βυζαντινής Έκκλησιαστικής Μουσικής
Περίοδος Β΄ (1900-1999)

Συγγραφέας:

Γεώργιος Ί. Χατζηθεοδώρου
Άρχων Μαΐστωρ Μ.τ.Χ.Ε.
Καθηγητής μουσικής - Πρωτοψάλτης
Κάλυμνος

Έπιμέλεια Έκδοσης:

Μιλτιάδης Παππάς
Α΄ Δομέστικος Μ.τ.Χ.Ε.
Δρ. ίστορικής μουσικολογίας

ISBN: 978-960-86083-5-1

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΧΑΤΖΗΘΕΟΔΩΡΟΥ

ΑΡΧΟΝΤΟΣ ΜΑΪΣΤΟΡΟΣ Μ.τ.Χ.Ε.

Καθηγητοῦ μουσικῆς-πρωτοψάλτου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΗΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄
(1900-1999)

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΠΑΠΠΑΣ

Α΄ ΔΟΜΕΣΤΙΚΟΣ Μ.τ.Χ.Ε.

Δρ. ιστορικῆς μουσικολογίας

GEORGIOS J. HATZITHEODOROU
ARCHON MAISTOR OF THE GREAT CHURCH OF CHRIST
TEACHER OF MUSIC - PROTOPSALTIS

BIBLIOGRAPHY
OF
BYZANTINE ECCLESIASTICAL MUSIC
SECOND PERIOD
(1900 - 1999)

Editing of production

MILTIADIS PAPPAS
1ST DOMESTICOS OF GREAT CHURCH
PH.D. OF HISTORY OF MUSIC

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ.....	6
ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ.....	7
ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ.....	11
ΒΙΒΛΙΑ ΜΕ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΜΕΛΗ.....	31
ΒΙΒΛΙΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ-ΙΣΤΟΡΙΚΑ-ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΚΑ κ. ᾶ.....	237
ΑΝΑΣΤΑΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ.....	387
ΞΕΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ.....	389
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ.....	410

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ

Ἡ μεθοδική σύνταξη βιβλιογραφίας -ἐπαρκῆς πλέον κλάδος τῆς ἐπιστήμης τῆς βιβλιοθηκονομίας- παράγει πλήρεις ἢ ἐπιλεκτικούς καταλόγους ἐντύπων μὲ βάση κάποια κοινὰ χαρακτηριστικά, ὅπως τὴν συγγραφικὴ πατρότητα, τὴν θεματικὴ τοῦ ἀντικειμένου, τὸν τόπο καὶ τὸν ἀριθμὸ ἐκδόσεως, κ.ἄ. Τέτοιας λογῆς ἐμπεριστατωμένοι κατάλογοι εἶναι ἀπαραίτητα χρηστικά ἐργαλεῖα γιὰ τὴν ἐκπόνηση ὁποιασδήποτε μορφῆς ἐρευνητικοῦ ἔργου.

Ἡ πρακτικὴ τῆς σύνταξης βιβλιογραφίας στὴν Ἑλλάδα χαρακτηρίζεται, λίγο ἕως πολὺ, ἀπὸ ἔλλειψη ἐνιαίας συντακτικῆς ἀρχῆς (ὡς πρὸς παγκοσμίως ἀποδεκτὰ πρότυπα π.χ. Harvard, bibtex, ieee, apa κ.α). Ἐπίσης, κάποιες φορές, δὲ γίνεται κανένας διαχωρισμὸς μεταξὺ τῆς βιβλιογραφίας ποὺ ὄντως χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἐκάστοτε συγγραφὴ, καὶ ἐκείνης ποὺ εἶναι μόνον μιὰ εὐρύτερη ἐπισκόπηση καὶ καταγραφὴ πηγῶν, ποὺ δὲν μελετήθηκαν μὲν, εἶναι ὅμως θεματικά παρεμφερεῖς τοῦ ἐκάστοτε ἐκπονηθέντος ἔργου. Ἐπιπλέον, ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ἐδῶ καὶ ἡ σχεδὸν παντελῆς ἀπουσία κριτικῆς βιβλιογραφίας σὲ πολλὰ γνωστικά ἀντικείμενα.

Εἰδικότερα, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν καταγραφὴ τῶν ἐντύπων τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς (ἐκλαμβανομένης ὡς τέχνης, ἀλλὰ κυρίως ὡς γνωστικὸ ἀντικειμένου τῆς ἐπιστήμης), ἦταν μέχρι σήμερα καταφανῆς ἡ ἔλλειψη συγκροτημένης καὶ λεπτομεροῦς βιβλιογραφίας, ἡ ὁποία θὰ κατέγραφε τὸ σύνολο τῆς ἐντυπῆ παραγωγῆς μὲ πλήρη καὶ ἐπιστημονικὸ τρόπο.

Τὸ κενὸ αὐτὸ ἦλθε νὰ συμπληρώσει τὸ ἔργο τοῦ Γ. Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς* (Α' τόμος: 1821-1899, Β' τόμος: 1900-1999).

Μὲ τὴ συμπλήρωση τοῦ Β' τόμου γίνεται καταρχὴν εὐρέως γνωστὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκδοθέντων βιβλίων (πρωτογενῶν συγγραμμάτων καὶ ἀνατύπων) κατὰ τὴν περίοδο δύο περίπου αἰώνων. Ἔτσι, ὁ ἀναγνώστης, ὁ ψάλτης, καὶ ὁ ἐρευνητής, μποροῦν ν' ἀποκτήσουν μιὰ γενικὴ εἰκόνα τῆς ἐκδοτικῆς δραστηριότητος ποὺ ἀφορᾷ τὴν ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ τῶν συντελεστῶν της. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀνοίγει αἰσθητὰ ὁ ὀρίζοντας τῆς ἔρευνας· μπορεῖ, δηλαδή, νὰ ἐρευνηθεῖ ἡ τυπολογία τῶν ἐντύπων (ἀμιγῶς μουσικὸ κείμενο, μουσικὴ ἐφημερίδα, περιοδικό, κ.ἄ.), τὸ περιεχόμενό τους (Ἀνθολογία, Ἀναστασιματάριο, Δοξαστάριο, κ.α.), ἡ συχνότητα ἐκδόσεως καὶ ἐπανεκδόσεώς τους, ὁ τόπος, ὁ τρόπος, ἡ ποιότητα καὶ ἡ ποσότητα τῆς ἐκδόσεως, ὁ βαθμὸς ἐδραίωσής τους στὸν ψαλτικὸ κόσμον, καί, τέλος, τὰ πρόσωπα ποὺ ἐμπλέκονται σ' αὐτὴ τὴ δραστηριότητα (τυπογράφοι κ.ἄ.). Στὸν παρόντα Β' τόμο, γιὰ πρώτη φορά, παρατίθεται καὶ ἡ βιβλιογραφικὴ παραγωγὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Διασπορᾶς, τῶν ὁποίων ἡ βαρὺτητα ἦταν καθοριστικὴ γιὰ τὴ συνέχιση ἢ μὴ τῆς μονοφωνικῆς καί, ἀντίστοιχα, τῆς πολυφωνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς στὸ ἐξωτερικόν. Γιὰ πρώτη φορά, ἐπίσης, καὶ γιὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο, παρατίθεται ἀλφαβητικά καὶ ἡ κατὰ τὸ δυνατόν πληρέστερη ξενόγλωσση βιβλιογραφία, τὰ ἔργα δηλαδή τῶν ξένων ἐρευνητῶν ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ μονόφωνη ἐκκλησιαστικὴ βυζαντινὴ μουσικὴ, εἴτε σὲ μουσικόν, εἴτε σὲ μουσικολογικὸ ἐπίπεδο. Ξεχωρίζουν ἀσφαλῶς οἱ μνη-

μειώδεις εκδόσεις του Πανεπιστημίου της Κοπεγχάγης (*Monumenta Musicae Byzantinae*), όπως επίσης και οι πολυάριθμες εκδόσεις και επανεκδόσεις ρουμάνικων εντύπων με προεξάρχοντες αυτές του Ioan. Popescu. Έδω πρέπει να σημειωθεί πως υπήρξε μια δυσκολία ως προς την εύρεση των σλαβόφωνων έργων, ιδιαίτερα δὲ τῶν ὀλίγιστων ρωσικῶν, ὄχι τόσο λόγω τοῦ Κυριλλικοῦ ἀλφαβήτου, ὅσο κυρίως λόγω τῆς ἔλλειψής τους, ἐξ' αἰτίας τῶν ιδιαίτερων καὶ ἀντίξοων πολιτικῶν συνθηκῶν, ὅπως π.χ. στήν Σερβία, ὅπου δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνα ἔντυπο μουσικῶ στὸν κ' αἰῶνα. Πιθανὲς ἐλλείψεις ἢ τυχόν ἐντοπισμοὶ νέων πηγῶν θὰ ἐκτεθοῦν ὑπὸ μορφήν παραρτήματος.

Τέλος, μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ παρόντος ὀγκώδους τόμου, εὐρύνεται καὶ ὁ ὀρίζοντας τῆς χρήσης τῆς τεχνολογίας ὡς πρὸς τὴ διαχείριση τῆς ἐξειδικευμένης βιβλιογραφίας τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, γεγονός που μέχρι τώρα δὲν ἔχει πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ τὰ ὑφιστάμενα πανεπιστημιακὰ τμήματα ἢ ἄλλον ἰδιωτικὸ φορέα.

Θεσσαλονίκη, 10 Ἀπριλίου 2014

Μιλτιάδης Παππᾶς
Ἄρχων Α' Δομέστικος τῆς Μ.Χ.Ε.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόν πρώτο τόμο τῆς *Βιβλιογραφίας* (περίοδος πρώτη 1820-1899) ἀναφέρθηκα γενικά στήν ἑναρξη τῆς ἐφαρμογῆς τῆς τυπογραφίας στή βυζαντινὴ μουσική, καθὼς καὶ πιὸ εἰδικὰ στήν ἀνὰ δεκαετία ἐκδοτικὴ δραστηριότητα αὐτῆς τῆς περιόδου. Ἐπομένως, ἐδῶ συνεχίζω γιὰ τὴ δευτέρη περίοδο (1900-1999) ποὺ περιλαμβάνεται στήν παρούσα ἐργασία.

Ἐξετάζοντας τὶς ἐκδόσεις τῶν μουσικῶν βιβλίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ κ' αἰώνα, παρατηροῦμε σὲ γενικὲς γραμμὲς τὰ ἑξῆς: α) ἀριθμητικὴ ἰσορροπία μεταξὺ τῶν μουσικῶν καὶ τῶν θεωρητικῶν ἐντύπων, ἰδιαίτερα κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ αἰώνα, ὅπου αὐξάνεται κατακόρυφα ἡ ἐκδοσιμὴ ἐργασιῶν μὲ θεωρητικο-μουσικολογικὸ περιεχόμενο· β) μεγαλύτερες ἀποκλίσεις ἀπὸ τὶς ἀρχικὲς ἐκδόσεις τοῦ ἰθ' αἰώνα, ἰδιαίτερα κατὰ τὸ β' μισὸ τοῦ κ' αἰώνα καὶ ἐν συνεχείᾳ τὶς ἀρχὲς τοῦ κα' αἰώνα, ποὺ σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἀγγίζουν τὰ ὅρια τῆς αὐθαιρεσίας¹· γ) τάση γιὰ πιὸ προσδιοριστικὴ ἀποτύπωση τῶν μελῶν (ἀναλύσεις, ἔλξεις κ.λπ.)· δ) τάση, ἀπὸ ὀρισμένους κύκλους, ἐπαναφορᾶς καὶ χρήσης καταργημένων ἀπὸ τοὺς τρεῖς δασκάλους χαρακτήρων τῆς παλιᾶς γραφῆς· ε) εἰσαγωγή καὶ ἀξιοποίηση τῆς τεχνολογίας καὶ τῶν μέσων τῆς (πολύγραφοι, φωτοτυπίες, φωτοσυνθέσεις, ὑπολογιστές), εἰδικότερα ἀπὸ τὰ μέσα τῆς 8^{ης} δεκαετίας· στ) μεγαλύτερη περιγραφικὴ ἀπεικόνιση ἐννοιῶν λέξεων καὶ συναισθηματικῶν καταστάσεων καὶ ἄλλα. Ὅλα τὰ παραπάνω, σαφῶς ὄχι μόνο τὶς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰ κλασικὰ πρότυπα, ἀλλὰ καὶ σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις μεταβάλλουν τὸν ἀρχικὸ ἱεροπρεπῆ χαρακτήρα τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν².

Ἐξιδεικνύοντας τὶς παρατηρήσεις μας, διαπιστώνουμε ὅτι τὸ εὔρος καὶ τὸ εἶδος τῶν ὅποιων διαφοροποιήσεων, ποὺ σημειώνονται μεταξὺ τῶν μουσικῶν ἐντύπων τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τοῦ κ' αἰώνα, ἔχει ἄμεση συνάρτηση μὲ τὸ κύρος τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς προσωπικότητος ἐκείνων ἀπὸ ὅπου προέρχονται.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω, βλέπουμε, μεταξὺ τῶν προσώπων ποὺ μὲ τὸ ἔργο τους ἐπηρεάσαν ἢ καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπηρεάζουν, νὰ ξεχωρίζουν βασικὰ δύο. Ὁ Ἰωάννης Σακελλαρίδης καὶ ὁ Σίμων Καρῶς· ὁ πρῶτος ὡς καινοτόμος μελωδὸς καὶ ὁ δευτέρος ὡς δογματικὸς θεωρητικὸς, καὶ συνεχιστὴς κατὰ ἓνα τρόπο τῆς μουσικολογικῆς ἐργασίας τοῦ ἄλλου μεγάλου τῆς ἐποχῆς (τέλη ἰθ' - μέσα κ' αἰώνα), τοῦ Κωνσταντίνου Ψάχου.

¹ Ἡ τάση αὐτὴ ξεκίνησε ἀπὸ τὸν ἰθ' αἰώνα, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν πρώτων ἐντύπων τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς (*Ἀναστασιματάριον* Π.Π. ἐκδ. Π. Ἐφεσίου -1821-, *Ἀνθολογία* Χουρμουζίου -1925- καὶ *Εἰρημολόγιο* Π.Π.-1825- ἐκδ. Χουρμουζίου) μὲ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἀναστασιματαρίου, τὸ 1832, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χουρμούζιο, ἐπηρεαζόμενο ἴσως ἀπὸ τὴν πληθωρικὴ ψαλτικὴ καὶ ὄχι μόνο προσωπικότητα τοῦ τότε πρωτοψάλτη Κωνσταντίνου Βυζαντίου. Ἡ τάση συνεχίστηκε μὲ τὸν Κωνσταντῖνο καὶ τοὺς διαδόχους του, καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερα. Βέβαια ὑπῆρξε στὰ τέλη τοῦ ἰθ' αἰώνα κάποια ἄκαρπη προσπάθεια ἐπιστροφῆς στὰ ἀρχικὰ πρότυπα (Κηλτζανίδης, Μουσικοδιδάσκαλοι τῆς *Μουσικῆς Βιβλιοθήκης*, Σακελλαρίδης, Βιολάκης κ.ἄ.), κάτι ποὺ παρατηρεῖται καὶ στὶς ἡμέρες μας, μὲ τὶς πολλὲς φωτομηχανικὲς ἀνατυπώσεις τῶν πρώτων ἐκδόσεων.

² Γιὰ τὶς διαφοροποιήσεις, βλ. Παύλου Χατζηπαπᾶ «Μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ στιχηρατικοῦ γένους τῆς ψαλτικῆς μελοποιίας κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς μουσικῆς σημειογραφίας (1814 κ.έ.)», στὰ Πρακτικὰ τοῦ Β' Διεθνoῦς Μουσικολογικοῦ Συνεδρίου. (Ἀθῆνα 15-19 Ὀκτωβρίου 2003) «Τὰ Γένη καὶ Εἶδη τῆς Βυζαντινῆς Μελοποιίας», Ἀθῆνα 2006, σσ. 360-396.

Μεταξύ αὐτῶν παρεμβαλλεται σίγουρα καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ψάχος, ὁ ἐρχομὸς τοῦ ὁποίου στὴν Ἀθῆνα καὶ ἡ δημιουργία τῆς Σχολῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στὸ Ωδεῖο Ἀθηνῶν, σηματοδότησε, πέραν ἀπὸ τὴν οὐσιαστικὴ ἔναρξη τῆς θεωρητικῆς καὶ μουσικολογικῆς ἀναζήτησης, στὸ νέο κέντρο τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐπίσης καὶ τὴ συστηματικὴ διδασκαλία τῆς σὲ ἐπιστημονικὴ πλέον βάση. Ὁμως ὁ Ψάχος δὲν ἀσχολήθηκε σοβαρὰ μὲ ἐκδόσεις καὶ βέβαια, ὡς μὴ ἐνεργὸς Ἱεροψάλτης καθιερώθηκε κυρίως μόνο ὡς βαθὺς θεωρητικὸς.

Ἡ προσωπικότητα τοῦ Σακελλαρίδη κυριάρχησε στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ κ' αἰῶνα, μὲ ἀποτέλεσμα ὅλες σχεδὸν οἱ ἑλληνικὲς παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ, τουλάχιστον στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ αἰῶνα, νὰ ἀποδεχθοῦν καθολικὰ τὸ σύστημά του καὶ νὰ προβοῦν σὲ πολλὲς καὶ ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις τοῦ ἔργου του· τὸ ἴδιο ἄλλωστε, ἀν καὶ σὲ πολὺ μικρότερο βαθμὸ, συνέβη κατὰ τὸ ἴδιο διάστημα καὶ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο. Ἀπὸ τὸ δεύτερο ὅμως μισὸ τοῦ αἰῶνα, λόγω τῶν ἐκδόσεων τῶν ἔργων, κυρίως τοῦ Κωνσταντίνου Πρίγγου καὶ τοῦ Ἀθανασίου Καραμάνη, ποὺ ξεπέρασαν κατὰ πολὺ τὰ ὄρια τῆς Ἑλλάδας, ἄρχισε νὰ ὑποχωρεῖ τὸ φαινόμενο, καὶ σήμερα ἔχει ἐκλείψει σχεδὸν ὀλοσχερῶς.

Ὁ Καρᾶς, ἐμβληματικὴ φυσιογνωμία στὸ χῶρο καὶ στὴν ἔρευνα τῆς ἑλληνικῆς (ἐκκλησιαστικῆς καὶ δημοτικῆς) μουσικῆς, κατόρθωσε, μὲ τὴν μελετηρότητα καὶ ἐπιμονή του, νὰ ἐμβαθύνει στὰ θεωρητικὰ θέματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὅσο κανένας σύγχρονός του, ἐξαιρουμένου ἀσφαλῶς τοῦ κάπως παλαιότερου Ψάχου, τὶς ἀρχὲς ἄλλωστε τοῦ ὁποίου ἀκολούθησε οὐσιαστικά. Ἡ διδασκαλία τοῦ Καρᾶ, οἱ ἀπόψεις καὶ τὸ θεωρητικὸ του σύστημα, ἀπέκτησαν πολλοὺς φανατικοὺς ὀπαδοὺς, ἰδιαίτερα στὶς ἡμέρες μας, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς πολέμιους. Τὸ γεγονός εἶναι ὅτι οἱ ἀπόψεις του περὶ τῶν ἤχων (μεγάλῃ καὶ πολὺ πέραν τῆς γνωστῆς ὀκτωηχίας, πολυηχία) καὶ περὶ τῆς ἐπαναφορᾶς παλαιῶν σημαδιῶν στὴ σημερινὴ γραφὴ, ἀποτιπώνεται ἤδη σὲ ἐκδόσεις νεωτέρων, μὲ ἀποτέλεσμα αὐτὲς νὰ διαφοροποιοῦνται, χωρὶς σοβαρὴ καὶ οὐσιαστικὴ αἰτία, ἀπὸ τὰ θεωρητικὰ καὶ ἐκδοτικὰ πρότυπα τῆς Νέας Μεθόδου, καὶ βέβαια νὰ δημιουργοῦνται τριβές, οἱ ὁποῖες σὲ μερικὲς περιπτώσεις φθάνουν στὰ ἄκρα.

Ἄν τὰ μουσικὰ ἔντυπα τοῦ κ' αἰῶνα, δὲν παρουσιάζουν τὴ γνησιότητα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παλαιῶν, ἀντιθέτως, τὰ ἔντυπα μὲ περιεχόμενο θεωρητικὸ, μουσικολογικὸ, ἱστορικὸ κ.λπ., παρουσιάζουν πολὺ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ ὅ,τι ἐκεῖνα τοῦ 19' αἰῶνα. Καὶ τοῦτο, γιατί ἡ σχετικὴ ἔρευνα στὸν κ' αἰῶνα ἀναπτύχθηκε ἀλματωδῶς, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν τελευταία εἰκοσαετία του. Σ' αὐτὸ συνετέλεσαν θετικὰ διάφοροι παράγοντες, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀναφερθοῦν στὴ συνέχεια.

Ἦδη κατὰ τὶς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19' αἰῶνα εἶχε ἀρχίσει νὰ παρουσιάζεται μιὰ κάμψη, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ σημαντικότητα τῶν μουσικῶν ἐκδόσεων τῆς Κωνσταντινούπολης. Βλέπουμε, λοιπόν, σὲ ὀλόκληρη τὴ δεκαετία τοῦ 1890 νὰ ἐκδίδεται ἐκεῖ μόνο ἓνα νέο καὶ ἐνδιαφέρον ἔντυπο, τὸ *Ἐν Ἄνθος*, 1896, τοῦ πρωτοψάλτη τοῦ Παναγίου Τάφου, Ἀγαθαγγέλου Κυριαζίδη, ποὺ περιέχει καὶ ὀρισμένα ἀνέκδοτα ἀρχαῖα μαθήματα. Ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στερεότυπες ἐπανεκδόσεις παλαιότερων βιβλίων. Ἀπεναντίας, στὴν Ἀθῆνα παρατηρεῖται μεγάλη ἐκδοτικὴ δραστηριότητα μὲ κύριους μελουργοὺς τὸν Ἰ. Σακελλαρίδη καὶ τὸν Ἀνδρέα Τσικνόπουλο, μὲ βασικὸ τυπογράφο-ἐκδότη τὸν Σπυρίδωνα Κουσουλίνο.

Όμως, ενώ συμβαίνουν αυτά, την ίδια ακριβώς χρονική περίοδο, αναπτύσσεται στην Κωνσταντινούπολη μιὰ ἐξαιρετική δραστηριότητα, ἡ ὁποία ἔχει σχέση με τὴ θεωρητικὴ καὶ τὴ μουσικολογικὴ γενικότερα ἐξέταση τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Πρωταγωνιστεῖ ὁ δραστήριος *Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως*, μέλη τοῦ ὁποίου εἶναι τὰ πλέον σημαντικὰ στὸ ἀντικείμενο τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς πρόσωπα τῆς Κωνσταντινουπόλεως³. Στὶς ἐργασίες τῶν πρακτικῶν τοῦ Συλλόγου ποὺ ἐκδόθηκαν αὐτοτελῶς ὡς παραρτήματα τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας*⁴, σὲ ἕξι τεύχη, μεταξύ τῶν ἐτῶν 1900-1907, δημοσιεύονται πολὺ καλὲς μελέτες, οἱ ὁποῖες σηματοδοτοῦν τὴν ἔναρξη βαθύτερης ἐρευνας γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μας μουσικὴ.

Μὲ τὴν εἴσοδο στὸν κ' αἰῶνα καὶ στὴ δεκαετία 1900-10, παρατηρεῖται ἀντίστοιχη κίνηση καὶ στὴν Ἀθήνα, ὅπως φανερῶνει ἡ ἐκδοση τῆς περιφημῆς μουσικῆς ἐφημερίδας *Φόρμιγζ*, ἡ ὁποία στὰ 11 περίπου χρόνια τῆς κυκλοφορίας της (1900-1911), φιλοξένησε σωρεία ἄρθρων καὶ μελετῶν μὲ βασικὸ ἀντικείμενο τὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. Κατὰ τὴ δεκαετία αὐτὴ παρατηρεῖται καὶ μεγάλη αὔξηση τῶν αὐτοτελῶν ἐκδόσεων καὶ ἐπανεκδόσεων μουσικῶν βιβλίων, ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ὁποίων φθάνει περίπου τὰ ἑκατὸ (60 μουσικὰ καὶ 37 θεωρητικὰ κ.λπ.), γεγονός ποὺ ἀποτελεῖ ρεκόρ γιὰ τὰ μέχρι τότε ἐκδοτικὰ δεδομένα στὸ χῶρο τοῦ βιβλίου τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς.

Συνδυαστικὰ στὴ δεκαετία αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ τονισθεῖ, ὅτι ἡ ἐγκατάσταση τοῦ Κωνσταντίνου Πάχου στὴν Ἀθήνα⁵, ὅπως καὶ ἡ ιδιαίτερα δυναμικὴ παρουσία καὶ δραστηριότητα τοῦ ἄλλου μεγάλου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦ Ἰωάννη Σακελλαρίδη, συντέλεσαν καθοριστικὰ, μέσα ἀπὸ τὶς πολλὲς διαφορὲς ποὺ τοὺς διέκριναν, στὴν παγίωση τῆς ἐπιστημονικῆς πλέον ἀναζήτησης καὶ ἐρμηνείας, τῶν πέραν τῆς ἀπλῆς ψαλτικῆς φαινομένων τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ γενικότερα τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς, 44καὶ βέβαια στὴν ὀριστικὴ ἀνάσχεση τῆς καθιέρωσης τετράφωνης μουσικῆς στὶς ἐκκλησίες⁶.

Μεταξὺ τῶν βιβλίων αὐτῆς τῆς δεκαετίας ξεχωρίζουν: τὰ *Μουσικὰ παραρτήματα τῆς Φόρμιγγας* (8 τεύχη 1902-1910), ποὺ περιέχουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτα μαθήματα καὶ δημοτικὰ τραγούδια σὲ βυζαντινὴ σημειογραφία· Ἀλέξανδρου Βυζαντίου, *Χερουβικάριον* (τὸ πρῶτο καὶ μοναδικὸ ἔντυπο σὲ ὅλο τὸν κ' αἰῶνα τὸ ὁποῖο περιέχει ἀμιγῶς μόνον χερουβικά), 1900· Ἰωάννη Σακελλαρίδη, Ἀγιοπολίτης (δίτομο Δοξαστάριο) 1902, Χρυσοστόμου Ἀγιογράφου, *Μουσικὸν ἀπάνθισμα* (ἀργὰ Προσόμοια κατὰ τὴν παράδοση τοῦ Ἁγίου Ὁρους), 1904· Ἀγαθαγγέλου Κυριαζίδη, *Δύο*

³ Ὁ Σύλλογος ἰδρύθηκε τὸ 1898. Βλ. τὸν *Κανονισμὸ* τῆς λειτουργίας του, στὸ μὲ ἀριθ. 840 λῆμμα τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας.

⁴ Τὸ γνωστὸ Περιοδικὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1880-1923), καὶ φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ *Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν* τῆς Μονῆς Βλατάδων Θεσσαλονίκη, τὸ 1990 κ.έ.).

⁵ Ὁ Κ. Πάχος μετακλήθηκε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴν Ἀθήνα τὸ 1904 καὶ ἀνέλαβε τὴ δημιουργία Σχολῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στὸ Ὡδεῖο Ἀθηνῶν. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κ. Πάχου, βλ. Γεωργίου Ἰ. Χατζηθεοδώρου, στὴ Β' ἐκδοση τῆς *Παρασημαντικῆς* (λῆμμα 1093) καὶ σὲ ἀνάτυπο (λῆμμα 1097).

⁶ Μέχρι σήμερα, πιστεύω, πὼς γιὰ λόγους μᾶλλον ἀνιστόρητης ἀπαξίωσης, δὲν ἔχει τονισθεῖ ἡ συνεισφορὰ τοῦ Σακελλαρίδη στὸ θέμα αὐτό, ἀφοῦ μὲ τὸ ἐνδιάμεσο σύστημά του ἱκανοποίησε ἕνα μεγάλο μέρος τῶν ὁπαδῶν τῆς πολυφωνίας καὶ τοὺς ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν ἐντελῶς ξένη γιὰ τὴν Ἐκκλησία μας τετράφωνη εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ.

μέλισσαι (δίτομο άνθολόγιο) 1906· Ανδρέα Τσικνοπούλου, *Λειτουργία-Όρθρος*, τής σειράς *Μουσική Βιβλιοθήκη*, 1906· Γεωργίου Φιλανθίδη, *Άθωνιάς* (δίτομο Δοξαστάριο) 1905, (άπό τά δημοφιλέστερα έντυπα τής έποχής του, λόγω τής μελωδικής ποιικιλίας τών μελών του)· Γεωργίου Πρωγάκη, *Μουσική Συλλογή* (τρίτομη άνθολογία) 1909 (άπό τά πιό χρηστικά μέχρι σήμερα)· Κ. Ψάχου, *Η Λειτουργία*, 1909 (με τó σύστημα του τής διπλής συνηχητικής γραμμής)⁷, και βέβαια τó *Νέον Θεωρητικόν* τού Μισαήλ Μισαηλίδου.

Η έπόμενη δεκαετία 1910-20, με μισή περίπου ώς πρòς τήν προηγούμενη, έκδοτική παραγωγικότητα, σημαδεύεται καθοριστικά άπό τήν έκδοση τής περιφημης έργασίας τού Κ. Ψάχου, *Η παρασημαντική τής έκκλησιαστικής μουσικής*, Αθήνα 1917. Τó βιβλίο αυτό έμπεριέχει τήν πρώτη ούσιαστικά με αξιώσεις, έπιστημονική έλληνική άπάντηση στις μέχρι τότε άπόψεις τών ξένων μουσικολόγων. Άποτελεί δέ τή βάση τής πρότασης για τή μελέτη και κατανόηση τής παλαιότερης γραφής, μέσω τού άνδρομικού παραλληλισμού με τή νέα. Σημαντική, έπίσης, είναι και ή έκδοση τού μουσικού περιοδικού *Μουσική*, 1912-1914, τού Γεωργίου Παχτίκου, όπως βέβαια και ή επανέκδοση τού *Μεγάλου Θεωρητικού* τού Χρυσάνθου (1911), άπό τόν δραστήριο έκδότη Σπυρίδωνα Κουσουλίνο.

Άπό πλευράς μουσικών έκδόσεων, ξεχωρίζουν τών: Σεραφείμ Παναγιωτίδη, *Άργόν είρμολόγιον* (καταγραφή πατμιακής ψαλτικής παράδοσης)⁸, 1911· Κωνσταντίνου Ψάχου, *Λειτουργικοί ύμνοι* (έξάιρετη διπλή σειρά Χερουβικών), 1912· Κυριακού Ζαχαριάδου, *Μικρά συλλογή*, 1914· Στυλιανού Χουρμουζίου, *Έθνική μουσα*, 1915 (σηματοδοτεί τήν έναρξη έκδοτικής δραστηριότητας πολλών Κυπρίων μουσικών συγγραφέων, ή όποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα)⁹. Τó 1914 έκδίδεται και τó τελευταίο μουσικό βιβλίο άπό τó πατριαρχικό τυπογραφείο. Πρόκειται για τή στερεότυπη επανέκδοση τού *Άναστασιματαρίου* Πέτρου Πελοποννησίου, άπό τόν υιό τού πρωτοβάλητ Ιωάννη, Δημήτριο¹⁰.

Η δεκαετία 1920-30 κινείται στόν ίδιο ρυθμό με τήν προηγούμενη. Σ' αυτήν άπό μουσικολογικής πλευράς ξεχωρίζει ή έφημερίδα *Νέα Φόρμιγξ*, 1921-22, πού έκδίδουν ό Κ. Ψάχος και ό Έ. Πεζόπουλος, κατά τó πρότυπο τής *Φόρμιγγας*. Άπό

⁷ Τó σύστημα τής συνηχητικής γραμμής τού Κ. Ψάχου (μάλλον πρόκειται για πειραματική επινόηση του Ducoudray) στηριζόταν ούσιαστικά στη βάση τού διπλού ίσοκρατήματος (ή μιá φωνή ίσοκράτημα και ή άλλη ώς επί τó πλείστον άντιφωνία τού μέλους), αλλά για τεχνικούς (δέν παρουσίαζε τίποτα τó ιδιαίτερο) και οικονομικούς λόγους, (χρησιζόταν σχετικά πολυμελής χορός) δέν επικράτησε.

⁸ Θεωρώ έντελώς ένδιαφέρουσες τες έκδόσεις βιβλίων πού άποθησαυρίζουν τοπικές μουσικές παραδόσεις οι όποιες σήμερα πλέον εξομοιώνονται και ίσοπεδώνονται.

⁹ Η Κύπρος υπήρξε ένας τόπος στόν οποίο αναπτύχθηκε ή έκκλησιαστική μουσική άπό παλιά. Βέβαια έδω δέν έχουμε όπωσ στην Κρήτη, κυπριακή σχολή. Όμως, σε άντίθεση με τήν Κρήτη, πού παρά τήν ιστορία της δέν έχει να έπιδείξει μεγάλη δραστηριότητα στον τομέα τών έκδόσεων βιβλίων βυζαντινής μουσικής, κατά τόν κ' αιώνα ή βιβλιογραφική παρουσία τής Κύπρου, έξαιρουμένης τής Αθήνας, είναι ή μεγαλύτερη άπό όλα τά άλλα τμήματα τού έλλαδικού χώρου, και άριθμεί γύρω στις εκατό έκδόσεις. Κυριότεροι εκπρόσωποι της είναι άπό τούς παλαιότερους ό Στυλιανός Χουρμούζιος και ό Θεόδουλος Καλλίνικος, και άπό τούς νεότερους ό Νικόλαος Παπασάββας.

¹⁰ Άπό τó πατριαρχικό τυπογραφείο Κωνσταντινουπόλεως και κατά τó χρονικό διάστημα 1841-1917 έκδόθηκαν συνολικά 40 βιβλία σχετικά με τή βυζαντινή μουσική, με πρώτο τó *Δοξαστάριον άργόν* (1841, τόμοι 2) τού Κωνσταντίνου και τελευταίο τήν έργασία *Η μουσική κλίμαξ* (1916-17) τού Άρχιμ. Παγκρατίου Βατοπαιδινού. Περί τού πατριαρχικού τυπογραφείου βλ. περισσότερα στο *Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης τού νέου Έλληνισμού (1499-1999)* - Βουλή τών Έλλήνων, 1999, σελ. 31-32.

μουσικῆς πλευρᾶς διακρίνονται: οἱ ἐπανεκδόσεις ἔργων τοῦ Ἰωάννη Σακελλαρίδη· Στυλιανοῦ Χουρμουζίου, *Ἐκκλησιαστικὴ σάλπιγξ* (πολύτομη σειρά) 1924-1929· Δημητρίου Κουτσαρδάκη, *Τὰ μυρίπνοα ἄνθη* (τρίτομη ἀνθολογία) 1929· Κωνσταντίνου Παπαδημητρίου, *Μελωδικαὶ ἀσκήσεις* (τὸ πρῶτο ἔντυπο με ἀσκήσεις γιὰ ἀρχαρίους, στὸ πρότυπο τῶν Solfej τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς) 1928· Ἰωάννου Δ. Παναγιωτοπούλου, *Ἡ μουσικὴ τῆς θρησκείας* (περιέχει τὴν πρόταση γιὰ νέο σύστημα μουσικῆς γραφῆς) 1929.

Στὴ δεκαετία τοῦ 1930-40 παρατηρεῖται μιὰ σημαντικὴ αὐξηση τῶν ἐκδόσεων (περίπου διπλάσιες τῆς δεκαετίας τοῦ 1920), καθὼς καὶ ἡ ἐναρξη δραστηριότητας νέων προσώπων, ὅπως π.χ. τοῦ Ἐμμανουὴλ Φαρλέκα, τῆς Ἀδελφότητας Θεολόγων «Ἡ Ζωή» καὶ τοῦ Σίμωνα Καρᾶ, τὰ ὁποῖα στὴ συνέχεια θὰ καταλάβουν ἐξέχουσα θέση στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Διακρίνονται μεταξὺ τῶν μουσικολογικῶν ἐντύπων αὐτῆς τῆς περιόδου τὰ ἐξῆς: Σίμωνα Καρᾶ, *Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ σημειογραφία* (πρωτόλεια ἀλλὰ σημαντικὴ ἐργασία) 1933· Ἐμμανουὴλ Βαμβουδάκη, *Συμβολὴ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς παρασημαντικῆς τῶν βυζαντινῶν*, 1938· Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης ὁ Μαῖστωρ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς του*, 1938· Στυλιανοῦ Χουρμουζίου, *Ὁ Δαμασκηνὸς-Θεωρητικὸ*. Τὸ 1936 ἐκδίδεται καὶ ἡ ἐνδιαφέρουσα ἱεροψαλτικὴ ἐφημερίδα *Ἱεροψαλτικὸν Βῆμα*. Ἀπὸ τὰ μουσικὰ βιβλία: Νεκταρίου Κατσαροῦ, *Μουσικὸς θησαυρὸς τῆς Λειτουργίας*, 1931· τοῦ ἰδίου, *Καλλιφῶνος ἀηδῶν*, 1933· τοῦ ἰδίου, *Μουσικὸς θησαυρὸς ἐσπερινοῦ*, 1935· Ἐμμανουὴλ Φαρλέκα, *Τριῶδιον*, 1931· τοῦ ἰδίου, *Ἡ ἀγία καὶ μεγάλη ἐβδομάς*, 1934· τοῦ ἰδίου, *Πεντηκοστάριον*, 1935· Βασιλείου Παπαρούνη, *Ἡ ἱερά Λειτουργία* με τὶς σπουδαῖες παρατηρήσεις του, σχετικὰ με τὴν ἐρμηνεῖα τῶν σημείων ποιότητας, 1939, καὶ βέβαια ὅλη ἡ σειρά *Μουσικὸς Πανδέκτης* τῆς Ἀδελφότητας Θεολόγων *Ζωή*, 1933-1938.

Κατὰ τὴ δεκαετία 1940-50, λόγω τῶν γνωστῶν περιπετειῶν τοῦ Ἑθνους, ἐκδόθηκαν ὅλα ὅλα 34 ἔντυπα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόλις τὰ 14 ἐκδόθηκαν ἐντὸς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, καὶ ὡς ἐκ τούτου αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ φτωγὴ σὲ ἀριθμὸ ἐκδόσεων ὅλου τοῦ κ' αἰῶνα. Μεταξὺ αὐτῶν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ Θεωρητικά: π. Οἰκονόμου Χαραλάμπους, *Βυζαντινῆς μουσικῆς χορδῆς*, 1940· Ἀβραὰμ Εὐθυμιάδη, *Στοιχειώδη μαθήματα*, 1946· Δημητρίου Παναγιωτοπούλου, *Θεωρία καὶ πρᾶξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς* - ἀπὸ τὰ καλύτερα- 1947.

Στὴ δεκαετία τοῦ 1950-60 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκδόσεων αὐξάνεται ἀλματωδῶς καὶ ξεπερνᾷ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἑκατῶ. Τὸ σημαντικότερο ὅμως αὐτῆς τῆς δεκαετίας εἶναι ἡ ἐμφάνιση προσπαθειῶν γιὰ περισσότερο προσδιοριστικὴ γραφικὴ ἀποτύπωση τῶν μελῶν (ἀναλυτικὴ καταγραφή), με βάση τὴ ρέουσα προφορικὴ παράδοση, κυρίως τοῦ πατριαρχικοῦ ψαλτικοῦ ὕφους, καθὼς καὶ ἡ νέα δημιουργία, στηριγμένη σὲ παλαιότερα πρότυπα ἢ καὶ ἐντελῶς σὲ προσωπικὴ ἀπόδοση τῶν μελῶν. Ἡ τάση αὐτῆ, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερα νὰ ἐπικρατεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ, βασικὰ ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τοῦ πρωτοψάλτη τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ Κωνσταντίνου Πρίγγου, τῶν πρωτοψαλτῶν Θεσσαλονίκης Ἀθανασίου Καραμάνη, τοῦ Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, τοῦ Χαριλάου Ταλιαδώρου κ.ἄ.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἐκδόσεων αὐτῆς τῆς περιόδου, διακρίνονται με ἀπόσταση ἡ σειρά *Πατριαρχικὴ φόρμιγξ* (Δοξαστάριο, Ἀναστασιματάριο καὶ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα)

1952-1955 τοῦ Κωνσταντίνου Πρίγγου, καὶ ἡ *Νέα μουσικὴ συλλογὴ* (Ἐσπερινός, Ὅρθρος, Λειτουργία) 1955-1958, τοῦ Ἀθανασίου Καραμάνη, καὶ ἀκολουθοῦν: Σωκράτη Παπαδοπούλου, *Νέαι μελωδία* (ἀνθολόγιο 4 τευχῶν μὲ καθαρὰ προσωπικὸ ὕφος) 1950· Ἀντωνίου Σύρκα, *Νέον Δοξαστᾶριον*, 1951· Κωνσταντίνου Πανᾶ, *Ἀνθοδέσμη ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, 1956· Ἀγαθαγγέλου Κυριαζίδη, *Αἱ δύο μέλισσαι*, 1958 σε ἐπανεκδόση μὲ πολλές προσθήκες, ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ Οἶκο «Ὁ Μιχ. Πολυχρονάκης» ποῦ κάνει δυναμικὴ εἴσοδο στὶς ἐκδόσεις βιβλίων βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἀπὸ θεωρητικῆς πλευρᾶς πολὺ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἐργασίες: Σίμωνος Καρᾶ, *Ἡ ὀρθὴ ἐρμηνεία καὶ μεταγραφή τῶν βυζαντινῶν χειρογράφων*, 1954· Ἰωάννου Μαργαζιώτη, *Θεωρητικὸν βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, 1958, τὸ ὁποῖο, λόγῳ τῆς μεθοδικότητος καὶ τῆς λιτότητος τῆς παράθεσης τῶν διαφόρων θεωρητικῶν ἐνοιῶν ποῦ περιέχει, ἐπικράτησε στὶς μουσικὲς σχολές καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερα νὰ θεωρεῖται ἀπὸ τὰ χρητικότερα τοῦ εἴδους. Θεωρῶ τὴ δεκαετία αὐτὴ ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες καὶ τὴν ἀφετηρία τῆς σημερινῆς βιβλιογραφικῆς καὶ μουσικῆς ἔκφρασης.

Στὴ δεκαετία τοῦ 1960-70, μαζί μὲ τοὺς πιὸ παλιούς, ἐμφανίζονται νέοι μελοποιοί, ὅπως ὁ πρωτοψάλτης τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ Βασίλειος Νικολαΐδης, ὁ Ἀστέριος Δεβρελῆς, ὁ Χαρίλαος Ταλιαδῶρος καὶ μερικοὶ ἄλλοι οἱ ὁποῖοι στὴν προσπάθεια ἀνάδειξης τοῦ διδακτικοῦ τοῦς ἔργου ἢ καὶ τῆς προσωπικῆς τοῦς ἔκφρασης (ὄχι ἀπαραίτητα καὶ πρωτότυπης), θὰ δώσουν στὴ συνέχεια σειρὲς μὲ μεγάλο ἀριθμὸ νέων ἐντύπων. Μιὰ ἄλλη παράμετρος εἶναι ὅτι, ἀπὸ αὐτὴ τὴ δεκαετία ἀρχίζει νὰ γενικεύεται ἡ χρῆση πολυγράφου γιὰ τὶς «ἐκδόσεις», ἡ ὁποία πλέον ὀδηγεῖ σὲ εὐκόλες μὲν πλὴν εὐτελεῖς τυπογραφικὰ λύσεις. Κυρίως ὅμως, στὴ δεκαετία αὐτὴ, μὲ δημοσιεύσεις ἐργασιῶν ὅπως τοῦ Μητροπολίτη Σερβίων καὶ Κοζάνης, Διονυσίου Ψαριανοῦ, τῆς Δέσποινας Μαζαράκη καὶ τοῦ Π. Ἐ. Φορμόζη, καὶ τὴ μετάβαση νέων γιὰ συστηματικὴ μουσικολογικὴ σπουδὴ στὸ ἐξωτερικὸ, συντελεῖται, σχετικὰ ἀθόρυβα, ἡ προετοιμασία γιὰ τὴ μετέπειτα ἀνθιση τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μας καὶ ὄχι μόνον μουσικῆ, στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο.

Ἀναφορικὰ μὲ τὶς ἐκδόσεις αὐτῆς τῆς περιόδου, μεταξὺ ἄλλων ἔχουμε: Ἀθανασίου Καραμάνη, *Νέα Κυψέλη* (Τριῶδιο, Πεντηκοστᾶριο, Μ. Ἑβδομάδα, 1960), μὲ τὴν ὁποία καὶ ὀλοκληρώνεται τὸ μελοποιητικὸ τοῦ ἔργο, Βασιλείου Νικολαΐδη *Λειτουργικά*, 1961· Δημητρίου Λουκάτου, *Κεφαλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ*, 1963 (Ἀνθολόγιο Κεφαλλήνων μελουργῶν, τὸ πρῶτο μὲ ἀντίστοιχο θέμα)· Χαριλάου Ταλιαδῶρου, *Ἐπίτομη Λειτουργία*, μὲ ἔντονο προσωπικὸ ὕφος, 1964· Ἀστερίου Δεβρελῆ, *Τριῶδιον*, 1967 (τὸ πρῶτο βιβλίον τῆς μὲ τίτλο *Πηδάλιον βυζαντινῆς μουσικῆς* μεγάλης σειρᾶς - δίχως νὰ προσφέρει τίποτα τὸ νέο-, ἡ ἔκδοσις τῆς ὁποίας συνεχίζεται μέχρι σήμερα)¹¹. θὰ μπορούσε νὰ ἀναφερθεῖ καὶ τὸ *Μουσικὸν Τριῶδιον*, 1969, τοῦ Θρασύβουλου Στανίτσα, στὸ ὁποῖο ἀποτυπώνεται τὸ προσωπικὸ ὕφος τοῦ πρωτοψάλτη. Στὰ ἐνδιαφέροντα ἐντάσσεται καὶ ἡ ἔκδοσις τῆς ἐφημερίδας «Ἱεροψαλτικά νέα», 1964 κ. ἔ., τοῦ *Πανελληνίου Συλλόγου Ἱεροψαλτῶν* Ἀθηνῶν, ἡ μακροβιῶτερη μέχρι σήμερα ἱεροψαλτικὴ ἐφημερίδα.

Ἡ περίοδος τῆς δεκαετίας τοῦ 1970-80 εἶναι ἡ σημαντικότερη γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς, γιὰτὶ κατὰ τὴ διάρκειά της καὶ λίγο ἀργότερα,

¹¹ Ὅλη ἡ σειρά τοῦ Ἀστ. Δεβρελῆ, ἔχει στοιχειοθετηθεῖ καὶ ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο.

έκδόθηκαν οι βασικές μουσικολογικές έρευνητικές έργασίες τῶν σημαντικότερων ἐντὸς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου Ἑλλήνων μουσικολόγων.

Συγκεκριμένα ἀναφέρομαι στὶς έργασίες τῶν Γρηγορίου Στάθη, Μανόλη Χατζηγιακουμῆ, Γεωργίου Ἀμαριανάκη, Ἀντωνίου Ἀλυγιάκη, Μάρκου Δραγοῦμη, Dimitri Conomos, Σολωμοῦ Χατζησολωμοῦ κ.ἄ., οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ἀν καὶ σπούδασαν τὴ μουσικολογία στὸ ἐξωτερικό (τότε δὲν λειτουργοῦσαν ἀκόμα πανεπιστημιακὰ μουσικὰ τμήματα), στὴ συνέχεια ἀνέπτυξαν ἐπιστημονικὸ λόγο πὸν υἰοθετεῖ στὰ περισσότερα σημεῖα τὶς ἑλληνικὲς ἀπόψεις τοῦ Κωνσταντίνου Φάχου, ὅσο καὶ τοῦ Σίμωνος Καρᾶ. Σημαντικὴ ὠθηση στὴν ὅλη ὑπόθεση ἔδωσε ἀναμφιβόλως καὶ ἡ ἴδρυση, τὸ 1970, τοῦ *Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας* τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Ἑλλάδος¹².

Στὴν περίοδο αὐτὴ, διακρίνονται οἱ μουσικολογικοῦ, βασικά, ἐνδιαφέροντος έργασίες: Σίμωνος Καρᾶ, *Γένη καὶ διαστήματα*, 1970· τοῦ ἰδίου, *Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ παλαιογραφικὴ έρευνα ἐν Ἑλλάδι*, 1976· Γρηγορίου Στάθη, *Τὰ χειρόγραφα τοῦ Ἁγίου Ὅρους*, 1975 (τρεῖς Κατάλογοι καὶ συνεχίζονται), τοῦ ἰδίου, *Δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία*, 1977, τοῦ ἰδίου, *Ἡ ἐξήγησις τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας*, 1978· τοῦ ἰδίου, *Ἀναγραμματισμοί*, 1979· Μανόλη Χατζηγιακουμῆ, *Τὰ μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, 1975· Γεωργίου Ἀμαριανάκη, *Ananalysis of stihera in Deyteros Modes*, 1978, καθὼς καὶ ἡ σημαντικὴ ἐπανεκδόση τῆς *Παρασημαντικῆς* (1978), τοῦ Κωνσταντίνου Φάχου, σὲ ἐπαυξημένη καὶ βελτιωμένη μορφή ἀπὸ ἐμένα, γιὰ νὰ σταθῶ μόνο στὴ δεκαετία. Οἱ ἐκδόσεις αὐτῶν τῶν έργασιῶν σίγουρα ἀποτελοῦν μέχρι σήμερα, μαζί βέβαια καὶ μὲ ἄλλες πὸν μπορεῖ νὰ δεῖ ὁ ἀναγνώστης στὶς σελίδες τῆς παρούσας έργασίας, ὀρόσημο καὶ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τὴν παραπέρα πορεία τῆς έρευνας καὶ τῆς ἐκδοσης σχετικῶν μουσικολογικῶν μελετῶν πὸν ἀκολούθησαν. Σχετικὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ Θεωρητικὸ *Μαθήματα βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, 1972, τοῦ Ἀβραάμ Εὐθυμιάδη, κυρίως λόγω τῆς περιεκτικότητάς του.

Ὡς πρὸς τὶς μουσικὲς ἐκδόσεις αὐτῆς τῆς δεκαετίας, παρὰ τὴ μεγάλη ἀριθμητικὰ παραγωγή τους -έφθασαν σχεδὸν τὶς ἑκατό- ἀλλὰ καὶ στὶς ἐπόμενες, ἀκολουθήθηκε ἡ πεπατημένη. Δηλαδή ἐπανεκδόσεις στερεότυπες ἢ καὶ φωτομηχανικὲς παλαιῶν βιβλίων, ἐκδόσεις μὲ προσωπικὸ ἢ καὶ καθαρὰ ἀντιγραφικὸ χαρακτήρα καὶ συνέχιση τῆς ἀναλυτικῆς καταγραφῆς μελῶν, πολλὲς φορὲς σὲ σημεῖο ὑπερβολῆς¹³. Μεταξὺ αὐτῶν διακρίνονται: Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, *Ἐπίταμοις μουσικῆ Κυψέλη*, 1972· Τριανταφύλλου Γεωργιάδη, *Κήπος χαρίτων*, 1973 (ὀκτάτομο), γιὰ τὴν καταγραφή τῆς ψαλτικῆς παράδοσης τῆς Τραπεζοῦντας· Ἀβραάμ Εὐθυμιάδη, *Ἵμνολόγιον Φωναῖς αἰσίας*, 1978 (τετράτομο), κυρίως γιὰ μερικὰ ἀνέκδοτα μαθήματα πὸν περιέχει Μιχαὴλ Χατζηθανασίου, *Μουσικὴ ζωοδόχος πηγὴ*, 1975, καθὼς ἡ ἐπαυξημένη ἐπανεκδόση σὲ ὀκτῶ τόμους τῆς *Ἀνθολογίας* τοῦ Θεοδώρου Φωκαέα, 1979, ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ Οἶκο Βασιλείου Ρηγοπούλου, καὶ βέβαια οἱ ἐκδόσεις σὲ φυλλάδες τῶν με-

¹² Σύνοψη τοῦ προγράμματος καὶ τῆς ἐν γένει δραστηριότητας τοῦ Ἰδρύματος, βλ. «Εὐλογητικὴ προσφώνηση» τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χριστοδοῦλου, στὰ Πρακτικὰ τοῦ Β' Διεθνοῦς Συνεδρίου (Ἀθήνα 15-19 Ὀκτωβρίου 2003). «Τὰ Γένη καὶ Εἶδη τῆς Βυζαντινῆς Μελοποιίας», Ἀθήνα 2006, σσ. 44-46.

¹³ Πολλοὶ νομίζουν ὅτι μὲ τὸ νὰ προσθέσουν ἓνα δύο τρίγοργα, μερικοὶ καὶ τετράγοργα καὶ πεντάγοργα (!) σὲ ἓνα μέλος, κάνουν νέα σύνθεση, ἐνῶ στὴν οὐσία, ἐπαναλαμβάνουν τὰ ἴδια, καὶ μάλιστα μὲ ὑπερβολὴ καὶ αὐθαίρεσια.

λοποιήσεων του Βασιλείου Νικολαΐδη, 1971-1979, για την καταγραφή του ύφους της ψαλτικής του πράξης στον πατριαρχικό ναό Κωνσταντινουπόλεως.

Στη δεκαετία του 1980, η νέα τεχνολογία της φωτοσύνθεσης, η γενικότερη αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος-καρπός της προηγούμενης δεκαετίας-για τη βυζαντινή μουσική και η λειτουργία, από τα μέσα της δεκαετίας, Τμημάτων Μουσικών Σπουδών στα Πανεπιστήμια, συνετέλεσαν, ώστε, πέραν της έρευνας, οι εκδόσεις μουσικών και μουσικολογικών βιβλίων να γνωρίσουν κατακόρυφη αύξηση (περίπου 300). Και εδώ το μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι κάθε λογής θεωρητικο-μουσικολογικές εργασίες (έρευνα, θεωρία, ιστορία), των οποίων η πληθώρα και η σημασία κάνουν πολύ δύσκολη τη μεταξύ τους διάκριση. Έντελως ένδεικτικά αναφέρω τις εργασίες: Κ. Ψάχου, *Τὸ ὀκτάηχον σύστημα τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, 1980· Μανόλη Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς 1453-1820*, 1980· Σίμωνα Καρᾶ, *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς-Θεωρητικόν*, 1982· του ίδιου, *Ἀρμονικά*, 1989· Γρηγορίου Στάθη, *Δεινὰ Θεσεῖς καὶ ἐξηγήσεις*, 1982· του ίδιου, *Ἡ ἐξήγηση τῆς ψαλτικῆς τέχνης*, 1987· του ίδιου, *Ἡ ἄσματικὴ διαφοροποίηση ὅπως καταγράφεται στὸν κώδικα EBE 2458 τοῦ ἔτους 1336*, 1989, καὶ ὅλη γενικότερα ἡ ὀγκώδης ἐργογραφία του στὴν περίοδο αὐτὴ· Ἀντωνίου Ἀλυγιζάκη, *Ἡ ὀκταηχία στὴν ἑλληνικὴ λειτουργικὴ ὕμνογραφία*, 1985· του ίδιου, *Ὁ χαρακτήρας τῆς ὀρθοδόξου ψαλτικῆς*, 1988· Μάρκου Δραγούμη, *Παρατηρήσεις*, 1989,¹⁴ Γεωργίου Ἀμαριανάκη *The Chromatic Modes*, 1982· Σολωμοῦ Χατζησολωμοῦ, *The modal structure of the 11 eothina anastassima ascribed to the emperor Leo (+912)*, Γεωργίου Βεργωτῆ, *Ξένες ἐπιδράσεις στὴ λειτουργικὴ μουσικὴ ἀπὸ τὸ 1830-1960, στὸ Ἑλληνικὸ Κράτος*, 1987, Δημητρίου Γιαννέλου, *La musique byzantine*, 1987.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὶς μουσικὲς ἐκδόσεις αὐτῆς τῆς περιόδου ἰσχύουν αὐτὰ τῆς προηγούμενης δεκαετίας· διακρίνονται, λόγω τοῦ περιεχομένου τους ἢ ἀπλᾶ τῆς διάδοσής τους: ἡ πολύτομη ἐργασία τοῦ Λυκούργου Πετρίδη ποὺ ξεκίνησε μὲ τὴν *Ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ*, 1980, σὲ χειρόγραφη πολυγραφημένη μορφή· Σίμωνα Καρᾶ, *Μέθοδος τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς-Ἀναστασιματάριον*, 1984· Χαραλάμπους Καρακατσάνη, *Ὀκτάηχον μουσικὸν λειμωνάριον*, 1985, μὲ τὸ Ἀναστασιματάριον καὶ τὰ λειτουργικά· Ἐλευθερίου Γεωργιάδη, *Τρίτομος Ἀνθολογία*, 1987· Γεωργίου Τσατσαρώνη, *Βυζαντινὴ Καλοφωνία*, 1989 -τὸ μοναδικὸ στὴ νεώτερη μελοποιία ἀμιγῶς καλοφωνικὸ Εἰρμολόγιο.

Στὰ τέλη τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ κ' αἰώνα συντελεῖται μιὰ, θὰ ἔλεγα, ἐπανάσταση στὴν ἔκδοση βιβλίων. Πρόκειται γιὰ τὴ χρήση τοῦ Η/Υ, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1990, βλέπουμε σιγὰ σιγὰ νὰ ἐφαρμόζεται καὶ στὰ βιβλία τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ σήμερα νὰ ἔχει γενικευθεῖ. Ἔτσι, μὲ εἰδικὰ προγράμματα μπορεῖ πλέον καθένας νὰ γίνεῖ γραφέας, στοιχειοθέτης, ἐκτυπωτής! Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ κυκλοφορήσουν ὡς ἐκδόσεις βιβλίων πάμπολλες φυλλάδες πρόχειρα συρραμμένες μὲ σπιράλ κ.λπ. Κανονικὰ ὅλες αὐτὲς οἱ περιπτώσεις δὲ δικαιολογοῦν τὸ χαρακτηρισμὸ τους ὡς ἐκδόσεις· ὁμως, λόγω τῆς πληθώρας τους, εἰδικὰ μετὰ τὸ 2000, δὲν μποροῦν νὰ ἀγνοηθοῦν.

¹⁴ Σημειῶνω, ὅτι οἱ ἐργασίες τοῦ Μ. Δραγούμη εἶναι συνοπτικὲς μὲν, πλὴν οὐσιαστικότητες.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκδόσεων γιὰ τὴ δεκαετία αὐτὴ ξεπερνᾷ τὶς 550, ἀριθμὸς ποὺ ἀποτελεῖ ρεκόρ. Καὶ ἐδῶ οἱ ιστορικο-μουσικολογικὲς ἐργασίες, ἔναντι τῶν μουσικῶν ἔχουν τὸν πρωτεύοντα λόγος· οἱ ἐργασίες τῶν: Ἀντωνίου Ἀλυγιζάκη, *Ἐκκλησιαστικοὶ ἤχοι καὶ ἀραβοπερσικὰ μακάμια*, 1990· Σίμωνα Καρᾶ, *Ἡ ὀρθὴ ἐρμηνεία καὶ μεταγραφή τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν χειρογράφων*, 1990· Φίλιππου Οἰκονόμου, *Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ ψαλμωδία*, 1992 (τρίτομο)· Μάριου Μαυροειδῆ, *Οἱ μουσικοὶ τρόποι στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο*, 1992· Ὀλυμπίας Τολικά, *Ἐπίτομο λεξικὸ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, 1993· Καίτης Ρωμανοῦ, *Ἐθνικῆς μουσικῆς περιήγησις*, 1996 (διδασκαρική διατριβή)· Χαραλάμπους Καρακατσάνη, *Βυζαντινὴ ποταμῆς, μὲ τὰ Θεωρητικὰ Ἀποστόλου Κώνστα καὶ Βασιλείου Στεφανίδη· Γρηγορίου Στάθη, Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς*, τόμ. Γ', 1997 καὶ τὰ κείμενα τοῦ ἴδιου γιὰ τοὺς μελωργοὺς τοῦ ιζ' - ιη' αἰῶνα καὶ στὰ προγράμματα τοῦ Μεγάλου Μουσικῆς· Γιάννη Φιλόπουλου, *Σπουδὴ στὴν βιβλιογραφία τῆς ἐλληνικῆς πολυφωνικῆς μουσικῆς*, 1997· Γεωργίου Κωνσταντίνου, *Θεωρία καὶ Πράξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, 1997· Γεωργίου Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, περίοδος Α' 1820-1899*, 1998, Ἀγγέλου Βουδούρη, *Μουσικά, Μουσικοκριτικά, Μουσικολογικὰ ἀπομνημονεύματα*, 1998, εἶναι μερικὲς ἐκδόσεις ἀπὸ ὅσες μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς μουσικὲς ἐκδόσεις, ἀπὸ τὸ πλῆθος τοὺς αὐτῆς τῆς περιόδου, ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω: Ἱεροθέου Τσονάκα, *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδουσία. Πολυέλεοι*, 1993· Κωνσταντίνου Μάρκου, *Ἀκολουθία Ἀκαθίστου Ὑμνου*, 1994· τοῦ ἴδιου, *Αἱ ἀκολουθίαι τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου Παρακλητικοῦ Κανόνος*, 1997· Ἐμμανουὴλ Σουργιαδάκη, *Κρητικὸν Δοξαστάριον*, 1994 (γιὰ τοὺς Κρῆτες Ἀγίους)· Χαραλάμπους Καρακατσάνη, *Βυζαντινὴ ποταμῆς*, 1994, μὲ τὰ Ἄπαντα Πέτρου Μπερεκέτη· Ἀγγέλου Βουδούρη, ἡ συνέχιση τῆς 18τομῆς μουσικῆς σειρᾶς μὲ τὴν καταγραφή τῆς ψαλτικῆς πράξης τοῦ πρωτοψάλτη Ἰακώβου τοῦ Ναυπλιώτη, στὸν πατριαρχικὸ ναὸ Κωνσταντινουπόλεως, 1996· Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Χορωδία, *Ἀνθολογία Πέτρου Μανουὴλ Ἐφεισίου*, 1997· Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου, *Βατοπαιδινὴ μουσικὴ βίβλος «ἡ Πανηγυρικὴ Α'»*, 1997· Νίκου Παπασάββα, *Κύπρια μνηαῖα*, 1999 (πολύτομη σειρὰ γιὰ τοὺς Κυπρίους Ἀγίους ποὺ συνεχίστηκε μετὰ τὸ 2000), ἡ πολύτομη σειρὰ τῆς ἐκδοσης τῶν ἔργων τοῦ Σίμωνα Καρᾶ, ἀπὸ τὸ *Σύλλογο Ἑλληνικῆς Μουσικῆς*.

Κλείνοντας τὴ σύντομη ἀναφορά μου στὶς ἐκδόσεις τοῦ κ' αἰῶνα, σημειῶνω ὅτι παρέλειψα νὰ ἀναφερθῶ στὶς ἐκδόσεις τῶν ξένων μουσικῶν καὶ μουσικολόγων, γιὰ τὴν αὐτὴν χρειάζεται ἐιδικὴ μνεία, ἡ ὁποία δὲν ἀποτελεῖ ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς ἐκδοσης. Ἀπὸ τὸ 2000 μέχρι καὶ σήμερα συνεχίζεται μὲ αὐξανόμενον διαρκῶς ρυθμὸ ἡ ἐκδοσιὰ βιβλίων σχετικῶν μὲ τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ, πολλὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀποτελοῦν συνέχεια καὶ συμπλήρωμα σειρῶν ἀπὸ προηγούμενη περίοδο. Μεταξὺ τῶν νέων ἐντύπων τοῦ κα' αἰῶνα ἰδιαίτερη σημασία ἔχουν οἱ πολυπληθεῖς μουσικολογικὲς ἐργασίες, τῆς ἤδη καταξιωμένης διεθνῶς νέας γενιᾶς Ἑλλήνων μουσικολόγων, καθὼς καὶ οἱ διδασκαρικὲς διατριβὲς ποὺ ἐκπονοῦνται ἀπὸ τοὺς ὑποψηφίους ἐπὶ διδασκαρὶα νέους ἐπιστήμονες καὶ βλέπουν τὸ φῶς, ὡς καλὸς καρπὸς διδασχῆς καὶ ἔρευνας τῶν πανεπιστημιακῶν Μουσικῶν Τμημάτων. Γιὰ τὶς ἐκδόσεις ἀπὸ τὸ 2000 καὶ ἐξῆς εὐχομαι νὰ ἀσχοληθεῖ κάποιος ἄλλος νεώτερος στὸ μέλλον.

Ἐρρωσθε!

Ἐγγραμα στὴν Κάλυμνο στὶς 14-3-2014
Γεώργιος Ἰ. Χατζηθεοδώρου

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΙΒΛΙΑ ΜΕ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΜΕΛΗ

1900

1. **Ψαυματικὴ ἀκολουθία**· ψαυλομένη τῆ ἸΕ Αὐγούστου εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Κοιμῆσεως τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ περιέχουσα τὰ στιχηρὰ Προσόμοια, τὰ Δοξαστικά, τὰ Καθίσματα, τὰς Καταβασίας κ.λ.π. Ἄπαντα μελοποιηθέντα ὑπὸ **Φωκίωνος Βάμβα**, νῦν τὸ πρῶτον τύποις ἐκδίδονται παρὰ τοῦ ἰδίου. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Α. Καλαράκη, 1900.

Σελ. η' +52, σχήματος 8^{οο}.

Περιέχει τὰ ἀναγραφόμενα στὴν προμετωπίδα μέλη, κατὰ τὴ μελοποιία τοῦ ἰδίου.

Στὴ σ. α' ξανά ὁ τίτλος πληρέστερος ὡς ἐξῆς: «Ψαυματικὴ ἀκολουθία ψαυλομένη τῆ ἸΕ' Αὐγούστου εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Κοιμῆσεως τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ περιέχουσα τὰ ἐξῆς: Ἦτοι ἐν τῷ μεγάλῳ Ἑσπερινῷ τὸ Κεκραγάριον, τὰ στιχηρὰ Προσόμοια διπλά, τὸ Δοξαστικὸν Θεαρχίῳ Νεύματι ὀκτῆχρον δίχορον, καὶ ἕτερον ὡσαύτως ὀκτῆχρον δίχορον ἔντεχνον, ψαυλομένων ὄλων τῶν ἡχῶν ἐπὶ τῆ αὐτῆ βάσει, χωρὶς οὐδόλως νὰ μεταβάλλῃ αὐτὴν ὁ ἰσοκρατῶν, τὰ Ἀπόστιχα, τὸ Δοξαστικὸν τῶν Ἀποστίχων, τὸ Ἀπολυτικίον διπλοῦν καὶ τὸ Κοντάκιον. Εἰς τὸν Ὅρθρον καὶ τὴν Λειτουργίαν τὰ Καθίσματα, τὸ προκειμένον «Μνησθήσομαι τοῦ Ὀνόματός σου», τὸ Ἰδιόμελον μετὰ τοῦ Ν' Ψαυμοῦ, τὰς καταβασίας, τὸ Μεγαλυνάριον, τὸ Ἐξαποστειλῆριον, τοὺς Αἶνους, τὰ στιχηρὰ Προσόμοια, τὸ Δοξαστικὸν τῶν Αἰῶν, καὶ εἰς τὸ ἐξαίρετως «Αἱ γενεαὶ πάσαι» καὶ τὰ τέσσαρα Ἐξαποστειλῆρια. Ἄπαντα μελοποιηθέντα ὑπὸ Φωκίωνος Βάμβα νῦν τὸ πρῶτον τύποις ἐκδίδονται παρὰ τοῦ ἰδίου. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Α. Καλαράκη 1900» σσ. γ' - ε' «Πρόλογος» σσ. στ' - η' «Δήλωσις» τοῦ Θ. Χανιώτη περὶ ὑποστηρίξεως τῶν βιβλίων τοῦ Φ. Βάμβα· σσ. 1-52 τὰ μέλη. Ἀββλιογράφητο. Ἡμ.Β.

2. **Δ. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου. Νέον μουσικὸν ἐγχειρίδιον**· τρίτομον. Περιεκτικὸν τῶν δοκίμων ἐκκλησιαστικῶν μαθημάτων, τῶν μᾶλλον ἀναγκαίων εἰς τὴν τακτικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου καὶ Λειτουργίας καὶ ἰδίως ἐκ τῶν ψαυλομένων ἐν τῆ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ. Ἐκδοσις δευτέρα, ἐπιρρημένη δι' ἐτέρων δοκίμων καὶ χρησίμων μαθημάτων. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1900. Βιβλιοπωλεῖα Δεπάστα-Σφῦρα-Γεράρδου.

Σελ. 560+β, σχήματος 8^{οο}.

Περιέχει συνοπτικὰ ἀνθολογία μελῶν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου καὶ Θ. Λειτουργίας.

Στὶς σσ. 3-149 «Ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ»· σσ. 153-354 «Ἀκολουθία τοῦ Ὁρθρου»· σσ. 355-555 «Ἀκολουθία τῆς Θ. Λειτουργίας»· σσ. 557-560 «Πιναξ τῶν περιεχομένων»· σσ. α'-β' κατάλογος τῶν συνδρομητῶν.

Ἀββλιογράφητο. Ἡμ.Β.

Σ η μ ε ι ω σ η: Τὸ ἐγχειρίδιον αὐτὸ θεωρεῖται τρίτομον. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ στὴ σελίδα 151 καταχωρεῖται πανομοιότυπα ἢ προμετωπίδα μετὰ τὴν ἐνδειξὴν: «Τόμος Β'» καὶ ὅτι ἐκδόθηκε «ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ν. Γ. Κεφαλίδου (Ὀδὸς Μπιλλοῦρ ἀριθ. 12)». Ὡς τρίτος τόμος θεωρεῖται ἡ ἀκολουθία τῆς Θ. Λειτουργίας. Οὐσιαστικὰ πρόκειται γιὰ τρίτη ἐκδοσις ἐὰν ὑπολογισθεῖ ὡς πρώτη ἐκείνη τοῦ 1884 καὶ ὡς δευτέρα ἡ ἐκδοσις τοῦ 1894 (αὐτὴ εἶναι μετὰ τίτλο *Νεώτατον μουσικὸν ἐγκόλιον*). Περιέχονται οἱ κλασικοὶ μελοῦργοι Ἰωάννης Κουκουζέλης, Ἰωάννης Κλαδάς, Θεόδωρος Φωκαέας, Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης, Παναγιώτης Χρυσάφης, Πέτρος Μπερεκέτης, Πέτρος Πελοποννήσιος, Χουρμούζιος Χαρτοφύλακας, Ἰωάννης Πρωτοψάλτης, Δανιὴλ Πρωτοψάλτης, Πέτρος Χαλάτζογλους, Γεώργιος Κρής, Γρηγόριος Πρωτοψάλτης, Πέτρος Βυζάντιος, Κων/νος Πρωτοψάλτης, Στέφανος Λαμπαδάριος, Μάρκος Βασιλείου (σύντμησις τοῦ «Ἄνωθεν οἱ προφῆται» καὶ ἀρχαίων Χερουβικῶν). Ξαναεκδόθηκε τὸ 1906 ὡς τρίτη ἐκδοσις (βλ. ἀριθ. 44). Περισσότερα, βλ. Γ. Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία*, περίοδος Α', σ. 172/155.

3. **Ὑμνοι Θείας Λειτουργίας** Ἀγ. ἡ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τονισθέντες ὑπὸ **Ναπολέοντος Ἐ. Λαμπελέτ**. Hymns of the Divine Liturgy St. John Chrysostom composed by Napoleon E. Lambelet [Londino 1900].

Σελ. 52, σχήματος 8^{ου}μεγάλου.

Περιέχει σὲ εὐρωπαϊκὴ σημειογραφία μέλη τῆς Θ. Λειτουργίας (τὰ κείμενα σὲ ἑλληνικὴ καὶ γαλλικὴ γλώσσα) γιὰ τετράφωνη μικτὴ χορωδία καὶ σὲ εὐρωπαϊκὴ σημειογραφία.

Στὴ σ. 1 ὁ τίτλος πληρέστερος, ὡς ἐξῆς: «Ἡ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ ἑλλην. Ἐκκλησίᾳ Λονδίνου ἐκτελουμένη τετράφωνος Θεία Λειτουργία. Συνθεθεῖσα κατὰ παραγγελίαν τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ Ν. Λαμπελέτ πρόην καθηγητοῦ τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν καὶ διευθυντοῦ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ πρωτευούσῃ μουσικῶν σωματείων Φύλαρμονικὴ καὶ Ὅμιλος Φιλομούσων, πρόην διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἀβερωφείου Μουσικῆς Ἀκαδημίας κ.τ.λ. copyright Price 5/6 net Edition de Lyxe 10/6 net. London [1900] Oppenheimer Bros 13 Berners Street» σ. 2 ἀφιέρωση πρὸς τὸν Ἀμβρόσιο Ράλλη· σ. 3 «Ἡ Θεία ἀκολουθία τῆς Κυριακῆς» καὶ ἀκολουθοῦν (σ.3-52) τὰ μέλη τῆς Θ. Λειτουργίας σὲ εὐρωπαϊκὴ σημειογραφία, γιὰ μικτὴ χορωδία (soprano, tenore 1o, tenore 2o, basso), μὲ συνοδεία ὀργάνου. Ξαναεκδόθηκε καὶ τὸ 1921.

Βιβλιογραφημένο: Γιάννης Φιλόπουλος, *Σπουδῆ*, σ. 31. Ἡμ.Β.

4. **Χερουβικάριον**· περιέχον τρεῖς στάσεις Χερουβικῶν καὶ τρεῖς Κοινωνικῶν ὕμνων κατ' ἤχον, μελοποιηθέντων παρὰ **Ἀλεξάνδρου Βυζαντίου**, πρόην καθηγητοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐν τῇ κατὰ Χάλκη Ἱερᾷ Θεολογικῇ Σχολῇ. Ἐκδίδεται νῦν τὸ πρῶτον, ἀδεία καὶ ἐγκρίσει τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ ἐπὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως Ὑπουργείου. Ἐν Κων/πόλει, τύποις Ἀλεξάνδρου Νομισματίδου, 1900.

Σελ. 170 + ιδ', σχήματος 8^{ου}.

Περιέχει τὰ ἀναγραφόμενα στὴν προμετωπίδα ἀργοσύντομα Χερουβικά σὲ δική του μελοποιία.

Στὴ σ. 3 ἀφιέρωση πρὸς τὸν Μητροπολίτη Χαλκηδόνος Γερμανό· σ. 5-6 «Πρόλογος»· σ. 7-168 τὰ μέλη· σ. 169-170 «Παροράματα»· σ. α'-ιδ' «Πίναξ συνδρομητῶν».

Ἀβιβλιογράφητο. Ἡμ.Β.

Σ η μ ε ί ο σ η: Στὴν τελευταία σελίδα ὑπάρχει «δήλωσις» σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, ὁ ἐκδότης ἀναλαμβάνει «προθύμως ἰδιαίτεραν συμφωνίαν διὰ τὴν μουσικὴν ποιήσιν οἰωνοδῆποτε ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, ἀναγομένων εἰς ἀργόν, εἰς ἀργοσύντομον καὶ εἰς σύντομον στιχηρᾶρικὸν εἶδος, εἰς ἀργὸν ἢ σύντομον Εἰρμολογικὸν καὶ εἰς Παπαδικόν. Χερουβικῶν δὲ καὶ Κοινωνικῶν ὕμνων -ἀναλαμβάνει-, ἐν οἰδιῆποτε χρονικῇ διαρκείᾳ ἤτοι ἐξ' ἑξ' μέχρι τριάκοντα λεπτῶν τῆς ὥρας, χωρὶς ταῦτα νὰ ἔχῃσιν τὴν ἐλαχίστην πρὸς ἀλλήλα ὁμοιότητα κατὰ τὰς μελωδικὰς θέσεις». Ξαναεκδόθηκε φωτομηχανικὰ τὸ 1993 ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ Οἶκο Β. Ρηγοπούλου.

1901

5. **Δοξαστάριον** περιέχον τὰ Δοξαστικά τῶν Ἀποστίχων ὄλων τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν τῶν τε ἑορταζομένων Ἁγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, μελοποιηθὲν παρὰ **Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος**, νῦν δευτέρον ἐκδίδεται κατ' αἰτήσιν τῶν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει τοῦ Ἄθωνος ἱερῶν πατέρων παρὰ **Νήφωνος Κ. Σουβατζοόγλου**. Τόμοι δύο. Ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως ὑπ' ἀριθ. 436 καὶ ἡμερ. 5 Μαρτίου 317. Ἐν Θεσσαλονίκῃ, τύποις Ν. Χριστομάνου, ὁδὸς Φραγκομαχαλᾶ, ἀριθ. 12, πλησίον τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατ. Τραπεζῆς, 1901.

Σελ. 161+3 ἄ. ἄ. σχήματος 8^{ου}.

Περιέχει τὰ ἀναφερόμενα στὴν προμετωπίδα Δοξαστικά γιὰ τὴν περίοδο Σεπτεμβρίου-Μαρτίου, μελοποιημένα κατὰ τὸν ἀργὸ παλαιὸ στιχηρᾶρικὸ δρόμο.

Στὴ σ. 1 ξανά ὁ τίτλος πλήρης μὲ τὴν προσθήκη: «Τόμος πρῶτος»· σ. 3 ἡ ἀφιέρωση «Τῇ Σεβαστῇ καὶ θεῇ χορείᾳ τῶν ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ Ὁρει...»· σ. 4 λιθογραφία μὲ τὸν Χριστὸ πού περιπατεῖ στὴ θάλασσα· σ. 5 ἔκφραση εὐχαριστιῶν τοῦ ἐκδότη πρὸς τὸν Ἐπίτροπο τοῦ Ἁγίου Ὁρους Νικηφόρο Ξενοφω-

ντινό· σσ. 6-8 λιθογραφίες τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ σσ. 9-161 τὰ μέλη· σσ. β'-γ' ἄ. «Πίναξ τῶν ἐμπεριεχομένων».

Ἀββλιογράφητο. Ἡμ.Β.

Σ η μ ε ί ω σ η: Πρόκειται γιὰ τὴ δευτέρη ἐκδοσὴ τοῦ Ἀργοῦ Δοξασταρίου Ἀποστίχων τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα. Γιὰ τὴν πρώτη ἐκδοσὴ τὸ 1859, βλ. Γ. Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία* περίοδος Α', σ. 118/76. Ξαναεκδόθηκε ἀναστατικά τὸ 1988 ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ Οἶκο Π. Πουρναρᾶ.

6. **Δοξαστάριον**· περιέχον τὰ Δοξαστικά τῶν Ἀποστίχων ὄλων τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν τῶν τε ἑορταζομένων Ἁγίων τοῦ ὅλου ἑνιαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, μελοποιηθὲν παρὰ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, νῦν δευτερον ἐκδίδεται κατ' αἰτήσιν τῶν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει τοῦ Ἄθωνος ἱερῶν πατέρων παρὰ **Νήφωνος Κ. Σουβατζοόγλου**. Τόμος δεύτερος. Ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ὑπ' ἀριθ. 436 καὶ ἡμερ. 5 Μαρτίου 317. Ἐν Θεσσαλονίκῃ, τύποις Ν. Χριστομάνου, ὁδὸς Φραγκομαχαλᾶ, ἀριθ. 12, πλησίον τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατ. Τραπέζης, 1901.

Σελ. 259, σχήματος 8^{οο}.

Περιέχει τὰ Δοξαστικά τοῦ ἑνιαυτοῦ γιὰ τὴν περίοδον Ἀπριλίου-Αὐγούστου, τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου, μὲ τὴν προσθήκην καὶ Δοξαστικῶν τοῦ Ματθαίου Βατοπαιδινοῦ.

Στὴ σ. 1 ξανά ὁ τίτλος πλήρης· σσ. 7-72 τὰ Δοξαστικά τοῦ ἑνιαυτοῦ (μεταξὺ αὐτῶν στίς σσ. 40-55 Δοξαστικά ἑορτῆς Παύλου τοῦ Ξηροποταμηνοῦ, τοῦ Ματθαίου Βατοπαιδινοῦ)· σσ. 72-131 τὰ Δοξαστικά τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου· σσ. 132-249 Δοξαστικά διαφόρων ἑορτῶν Ἁγίων ἀσκησάντων στὸ Ἅγιον Ὄρος (μεταξὺ αὐτῶν στίς σσ. 174-210 «Στιχηρὰ Προσόμοια ψαλλόμενα εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ὁσίων Πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν τῷ Ἄθῳ διαλαμπάντων» καὶ ἄλλα μαθήματα Ματθαίου τοῦ Βατοπαιδινοῦ, τὰ Ἰδιόμελα Λιτῆς τῶν Χριστουγέννων, Φώτων, καὶ Εὐαγγελισμοῦ ἀνήκουν στὸν Γερμανὸ Νέων Πατρῶν)· σσ. 251-259 «Κατάλογος τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν».

Ἀββλιογράφητο. Ἡμ.Β.

Σ η μ ε ί ω σ η: Ὁ τόμος αὐτὸς ἔχει πρόσθετο ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὶς μελοποιήσεις κατὰ τὸ παλαιὸ εἶδος τοῦ Μαθηματαρίου τοῦ Βατοπαιδινοῦ. Μεταξὺ τῶν σελίδων 3-6, 131, 249, 250 λιθογραφεῖς εἰκόνες (ὁ Ἰησοῦς δωδεκαετῆς στὸν ναό, ἡ στέψη τῆς Θεοτόκου, ἡ ἀνάστασις τῆς νεάνιδας, ὁ Καλὸς Ποιμὴν, ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου, ἐπιστροφή τοῦ Ἀσώτου). Στὴ β' προμετωπίδα καθὼς καὶ στὸν πρόλογο ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται ὡς Σουβατζοόγλου, ἐνῶ στὴ σημείωσις τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ β' τόμου, γιὰ τυχὸν κλεψιτυπία, ἀναφέρεται ὡς Σουβατζιοόγλου. Μὲ αὐτὸν τὸν τόμο συνεκδόθησαν ὡς παράρτημα τοῦ Δοξασταρίου καὶ Δοξαστικά τοῦ Σπυρίδωνος Βατοπαιδινοῦ, μὲ ξεχωριστὴ ἀρίθμησις καὶ προμετωπίδα, τὰ ὅποια καὶ καταχωροῦνται στὴ συνέχεια σὲ χωριστὸ λῆμμα (βλ. ἀριθ. 12).

7. **Δημητρίου Παπαπαναγιώτου. Ἐκκλησιαστικαὶ μουσικαὶ συνθέσεις**· ἐκδοσις πρώτη. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Σπυρίδωνος Κουσουλίνου, πλ. Ἁγ. Θεοδώρων, 1901.

Σελ. 16, σχήματος 8^{οο}.

Περιέχει ὕμνους τῆς Θ. Λειτουργίας Χρυσοστόμου, Μ. Βασιλείου, κ.ἄ.

Στίς σσ. 1-7 οἱ λειτουργικοὶ ὕμνοι· σσ. 8-16· Δοξαστικά τῶν Ἁγίων στίς 21 καὶ 30 Νοεμβρίου, 26 Ἰουλίου καὶ Πεντηκοσταρίου.

Ἀββλιογράφητο. Β.Μ.ΕΛ.Μ.Ο.

8. **Ἱερατικὸν ἐγκόλπιον**· περιέχον τὰς εἰς διαφόρους ἱεροτελεστίας ψαλλόμενας ἀκολουθίας κατὰ τὸ νέον τυπικὸν τῆς Μ. τοῦ Χ. Ἐκκλησίας, πρὸς χρῆσιν τῶν ἀπανταχοῦ Ὁρθοδόξων ἱερέων καὶ ἱεροψαλτῶν, ὑπὸ **Δημητρίου Γ. Κουφιώτου**, ἱεροψάλτου ἐν τῇ ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ Παναγίας τῆς Καφατιανῆς. Ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως. Τεῦχος Α'. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1901, τύποις Ἀλεξ. Νομισματίδου.

Σελ. 8, ἄ. ἄ.+240, σχήματος 8^{οο} μικροῦ.

Περιέχει τὰ κείμενα τῶν ἱεροτελεστιῶν, τὸ μουσικὸ μέρος τῶν ἱεροτελεστιῶν καὶ ἄλλων ἀκολουθιῶν.

Στή σ. 1. ἄ. ἁ. ξανά ὁ τίτλος· σσ. 3-7 ἄ. ἁ. «Πρόλογος»· σ. 8 ἄ. ἁ. ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ· σσ. 1-230 τὰ κείμενα· σσ. 239-240 «Πίναξ περιεχομένων τοῦ Α΄ μέρους».

Ἀβιβλιογράφητο. Β.Κ.Ψ.

Σ η μ ε ι ω σ η: Πρόκειται γιὰ βελτιωμένη ἔκδοση τοῦ *Μουσικοῦ ἀπανθίσματος* τοῦ ἔτους 1894 (βλ. Γ. Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία*, περίοδος Α΄, σ. 193/194).

9. **Ἱερατικὸν ἐγκόλιον**· περιέχον ἀπάσας τὰς προμνησθεῖσας ἱεράς ἀκολουθίας τοῦ πρώτου τεύχους τετονισμένας μετ' ἄλλων διαφορῶν ἀνεκδότων μουσικῶν μαθημάτων παρὰ διαφορῶν διδασκάλων, ὑπὸ **Δημητρίου Γ. Κυφιώτου**, ἱεροψάλτου ἐν τῇ ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ Παναγίας τῆς Καφατιανῆς. Ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως. Τεῦχος Β΄. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1901, τύποις Ἀλεξ. Νομισματίδου.

Σελ. 4 ἄ. ἁ +256 + λβ΄, σχήματος 8^{οῦ} μικροῦ.

Περιέχει τὸ μουσικὸ μέρος τῶν κειμένων τῶν ἀκολουθιῶν Στεφανώματος, Νεκρωσίμου, Ὁρθρου,

Θ. Λειτουργίας, Πολυχρονισμούς κλ.π.

Στή σ. 1. ἄ. ἁ. ξανά ὁ τίτλος πλήρης· σ. 3 ἀφιέρωση πρὸς τὸν Μητροπολίτη Ἀμασειᾶς Ἄνθιμο· σσ. 1-255 τὰ μέλη· σσ. 256 περιεχόμενα· σσ. α΄-λδ΄ «Κατάλογος τῶν φιλομουσῶν συνδρομητῶν».

Ἀβιβλιογράφητο. Β.Κ.Ψ.

Σ η μ ε ι ω σ η: Πρόκειται γιὰ τὴ δεύτερη ἔκδοση τοῦ *Μουσικοῦ ἀπανθίσματος* τοῦ ἔτους 1894 (βλ. Γ. Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία*, περίοδος Α΄, σ. 194/195), καὶ εἶναι ἐμπλουτισμένο κατὰ πολὺ σὲ σχέση μετ' τὴν πρώτη ἔκδοσή του σὲ περιεχόμενο κλασικῶν μαθημάτων (συμπεριλαμβάνει μελοποιήσεις ἐκτὸς τῶν παλαιῶν κλασικῶν καὶ τῶν Γ. Ραιδεστηνοῦ, Γερ. Κανελλίδου, Μισαήλ Μισσηλίδου, Ν. Χρηστίδου, Ἀλεξ. Γεωργιάδου, Πολυχρ. Παχειδίου, Γ. Σαρανταεκκλησιώτου). Προξενεῖ ἰδιαίτερη ἐντύπωση ὁ πολὺ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν συνδρομητῶν.

10. **Μουσικὸς Κόσμος**· ἐκδιδόμενος εἰς τεύχη, ὑπὸ **Ν. Παγανᾶ**. Ἀδεία τοῦ Αὐτοκρατ. Ὑπουργείου τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως. Τεῦχος Α΄. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τύποις Ἀλεξάνδρου Νομισματίδου, 1901.

Σελ. 96, σχήματος 8^{οῦ} μικροῦ.

Περιέχει διάφορα μαθήματα (Μακάριος ἀνὴρ, Ματθαίου Βατοπαιδινοῦ σὲ ἦχο Βαρὺ, Πολυελέους, Δοξολογίες, Δοξαστικά κ.λπ., παλαιῶν καὶ νεωτέρων μελοποιῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σὲ ἐπεξεργασία μελωδικῆ καὶ ρυθμικῆ τοῦ ἰδίου.

Στίς σσ. 3-4 (γ΄-δ΄) «Πρόλογος»· σσ. 5-89 τὰ μέλη· σ. 90 «Παροράματα»· σσ. 91-96 «Κατάλογος συνδρομητῶν».

Ἀβιβλιογράφητο. Β.Μ.Ε.Λ.Μ.Ο.

Σ η μ ε ι ω σ η: Σύμφωνα μετ' τὸν πρόλογό του ὁ συγγραφεὺς σκόπευε στὴ συνέχεια νὰ ἐκδώσει σειρὰ τευχῶν μετ' αὐτοτελή στὸ κάθε ἓνα μουσικὰ καὶ μουσικολογικὰ θέματα. Μᾶλλον δὲν ἐκδόθηκε ἄλλο τεῦχος, ἀν καὶ προαναγγέλλει στὸ τεῦχος αὐτὸ καὶ τὴν ἔκδοση *Πρακτικῆς Διδασκαλίας* ὡς «Β΄ τεύχος». Ἐνδιαφέρον καὶ σπάνιο ἔντυπο.

11. **Μουσικὸν παράρτημα** τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος «Φόρμιγξ», περιέχον ἐκλεκτὰ ἀνέκδοτα μουσικὰ μαθήματα Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου καὶ Λειτουργίας τῶν δοκιμωτέρων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων μουσικῶν διδασκάλων, ἔτι δὲ καὶ δημῶδη ἄσματα. Ἐκδίδονται ἐπιμελεῖα τῶν κ.κ. **Γερμανοῦ Κυριαζῆ, Ἰωάν. Θ. Τσώκλη** καὶ **Παναγ. Τζαννέα**. 12 τεύχη. Ἔτος Α΄ 1901, ἐν Ἀθήναις. Διανέμονται δωρεὰν τοῖς συνδρομηταῖς τῆς «Μ. Φόρμιγγος».

Σελ. 192, σχήματος 8^{οῦ}.

Περιέχει μέλη καὶ μαθήματα διαφορῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων μελοποιῶν, ἐν πολλοῖς ἀνέκδοτα.

Στίς σσ. 1-142 τὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη (ἀρχίζουν μετ' τὸν Πολυέλεο Τιμίου Σταυροῦ τοῦ Γ. Ραιδεστηνοῦ)· σσ. 143-192 «Ἄσματα δημοτικὰ» σὲ βυζαντινὴ μουσικὴ σημειογραφία.

Ἀβιβλιογράφητο. Β.Κ.Ψ.

Σ η μ ε ι ω σ η: Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐντελῶς ξεχωριστὴ προσπάθεια ἐκδόσεως ἀνεκδότων παλαιῶν καὶ νεωτέρων μαθημάτων, καθὼς καὶ δημοτικῶν ἀσμάτων, στὸ πλαίσιο κυκλοφορίας τῆς μουσικῆς ἐφημε-